

Boekbeoordelingen

Het Nederlands vroeger en nu / Guy Janssens en Ann Marynissen. Leuven/Voorburg: Acco, 2005. Tweede, herwerkte uitgave. – 276 p.
ISBN 90-334-5782-2 Prijs: € 34,-

Het hier besproken boek gaat zoals de titel aangeeft, over de geschiedenis van en de variatie binnen het Nederlands. In de inleiding worden onderwerp, opzet en doelpubliek uiteengezet (0.1) en wordt het referentiekader geschetst: de Lage Landen, de Nederlanden, het Nederlandse taalgebied (0.2). Daarna volgen de hoofdstukken 'Voorlopers en verwanten', 'Oudnederlands', 'Middelnederlands', 'Nieuwnederlands', 'Het Nederlands vandaag' (over de hedendaagse taalvariëteit), 'Het Nederlands buiten Nederland en Vlaanderen' en 'Staat en positie aan het begin van de 21ste eeuw'. Ieder hoofdstuk, inclusief de inleiding, wordt afgesloten met een paragraaf waarin suggesties voor 'verder lezen' worden gedaan. Het boek wordt afgesloten met zes uitvoerige noten, een uitvoerige bibliografie van acht bladzijden en een register van drie bladzijden van namen, titels van werken en zaken. Het boek bevat zestien kaarten, drie figuren en twee afbeeldingen.

Het boek is een tweede, bewerkte druk; de eerste verscheen bij dezelfde uitgever in 2003. Kwam de eerste druk tot stand met medewerking van Ann Marynissen, bij de tweede blijkt zij een volwaardig co-auteur geworden te zijn. De tweede druk onderscheidt zich van de eerste door een aangenamere opmaak en typografie en door verbeterde kaartjes. De tweede druk is dus vrij kort na de eerste verschenen. Het boek vindt duidelijk aftrek en de conclusie mag dus zijn dat het in een behoefte voorziet. Dit is een opvallend feit omdat er op het gebied van de geschiedenis van het Nederlands (en de Nederlandse taalvariëteit) al heel wat beschikbaar is. De auteurs geven daar in paragraaf 0.3 een overzicht van. Het boek lijkt dus iets te hebben wat andere werken en werkjes missen. In ieder geval hebben de auteurs blijkens paragraaf 0.1 er een speciaal publiek mee op het oog gehad: studenten Nederlands *extra muros*. Ze hebben hun onderwerp vanuit het gezichtspunt van deze studenten behandeld. Dat hebben ze, delen ze ons mede, als intramurale neerlandici niet als gemakkelijk ervaren maar ze konden bij hun werk gebruik maken van de ervaringen die ze bij hun onderwijs

aan de genoemde doelgroep hebben opgedaan. (Guy Janssens is hoogleraar in Luik en in Praag en Ann Marynissen in Keulen.) Vanuit extramuraal gezichtspunt zal hun boek ook beoordeeld moeten worden. De recensent heeft daarbij met dezelfde moeilijkheden en mogelijkheden te kampen als de auteurs: ook hij is een intramurale neerlandicus en ook hij heeft, een weliswaar beperkte, ervaring met het onderwijs *extra muros*.

Het boek voorziet dus in een behoefte. In zekere zin is daarmee deze recensie overbodig geworden. Toch wil ik in gepaste bescheidenheid nog een paar kritische opmerkingen maken. In gepaste bescheidenheid ook daarom omdat we hier in veel opzichten een goed boek voor ons hebben: duidelijk, boeiend geschreven, rijk aan informatie en over het algemeen overzichtelijk gecomponeerd. Voor mijzelf vond ik de beide laatste hoofdstukken erg instructief. Het kan niet missen: hier zijn twee ervaren docenten aan het woord geweest.

In het 'Woord vooraf' delen de auteurs iets meer mee over hun overwegingen. Ze noemen drie redenen waarom kennis van de geschiedenis en van de hedendaagse variëteit binnen het Nederlands voor aankomende anderstalige neerlandici van belang is. Ten eerste is het voor hen nuttig te weten met welke talen het min of meer verwant is; de student krijgt daardoor een beter inzicht in de verschillen en overeenkomsten met andere talen, in het bijzonder met haar/zijn eigen taal. Ten tweede kan de geschiedenis van het Nederlands, en van de Nederlanden, ons erbij helpen de verschillen tussen het Nederlands in Nederland en dat in Vlaanderen beter te begrijpen. Ten derde bevordert aandacht voor de geschiedenis van het Nederlands het begrip voor de dwarsverbanden tussen taal en cultuur, in het bijzonder de literatuur.

Wanneer ik deze overwegingen op me laat inwerken, verwacht ik een boek waarin veel aandacht aan de externe geschiedenis wordt besteed, en aan de meer algemene geschiedenis tegen de achtergrond waarvan de externe taalgeschiedenis moet worden begrepen. Zonder kennis van de niet-talige geschiedenis is het niet mogelijk te begrijpen hoe het komt dat de taalsituatie in Vlaanderen verschilt van die in Nederland, en is het ook niet mogelijk te begrijpen hoe taal en cultuur elkaar hebben beïnvloed. Ook om taalverwantschap en de daarin geïmpliceerde taaldiver-

gentie en -convergentie te begrijpen moet men enig idee hebben van sociale en culturele achtergronden. Hetzelfde geldt voor de hedendaagse taalvariatie. Zonder ruime aandacht echter voor de concrete taalvormen en de ontwikkeling daarvan dreigen de talige aspecten van een en ander wat in de lucht te komen hangen. Zelf zou ik daarom voor evenwicht tussen externe en interne geschiedenis kiezen. Dit evenwicht is in het besproken boek niet aanwezig: de externe geschiedenis domineert zo sterk dat de interne mijns inziens in de verdrukking komt. Op grond van een globale telling schat ik dat ongeveer 70 procent van de tekst aan de externe geschiedenis is gewijd. De auteurs geven trouwens ook zelf toe (op p. 17) dat ze een vooral externe geschiedenis hebben willen schrijven. Liever had ik gezien dat bepaalde niet-talige achtergronden wat beknopter (of minder wijdlopieg) waren beschreven zodat er meer ruimte voor interne aspecten was overgebleven. In hoeverre is bijvoorbeeld de invoering van het drieslagstelsel in de Middeleeuwen van belang om de taalgeschiedenis te begrijpen (par. 3.1.2)? Nu kan men natuurlijk zeggen: de een kiest hiervoor, de ander kiest daarvoor, maar de overmaat aan externe geschiedenis (soms lijkt het boek meer een inleiding in de nederlandkunde) maakt toch dat de extramurale student, afgemeten aan de hierboven weergegeven overwegingen, te kort komt.

Een illustratie van wat ik bedoel, is hoofdstuk 2 over het 'Oudnederlands'. Er wordt daarin ruimschoots aandacht besteed aan de Germaanse 'stammen' die voor ons land en onze taal belangrijk zouden zijn geweest: de Ingweonen oftewel Kustgermanen, de Franken, de Saksen en de Friezen, alsmede aan het Latijn als schrijftaal en het Gallo-Romaans en het Neder-Frankisch als omgangstalen. Verder is er een uitvoerige paragraaf over het ontstaan van de taalgrens. Hierin komen bepaalde zaken uit voorafgaande paragrafen en hoofdstukken opnieuw aan de orde, wat enigszins verwarrend werkt omdat we op eens weer terug gaan in de tijd. Bij dit alles steekt de paragraaf over de 'evolutie en kenmerken van het Oudnederlands' wat magertjes af. Er wordt daarin nog vrij veel aandacht besteed aan het ontstaan van de reductievocaal en de oorzaak daarvan, maar daarna worden nog slechts drie klankontwikkelingen heel kort aangestipt: de overgang van *fi* in *cht*, die van *ol/al* vóór dentaal tot *ou* en de rekking van korte klinkers in open syllabe met klemtoon. Bij eerstgenoemde overgang wordt niet op het regionale aspect gewezen (de klankwet komt uit het zuiden; vandaar noordelijk *bruiloft* tegenover zuidelijk (mnl.) *bruilocht*). Er wordt ook niet op analogievormen als

helft in plaats van (mnl.) *helcht* gewezen en evenmin op een Engels leenwoord als *lift*. Van een goede student mag verwacht worden dat hij zich afvraagt hoe de *ft* in die woorden verklaard moet worden: hij heeft immers geleerd dat de *ft cht* geworden is. Bij de tweede overgang blijft de student er onkundig van dat in het Duits het oude trio (*ul, ol, al*) nog teruggevonden wordt: *Gold, Schuld, kalt*, en in het zuidoosten van het taalgebied het duo *ol* (uit *ul* en *ol*) - *al*: Maastrichts *kaajd* - *goud* (vgl. ook Fries *kâld* - *goud*). Aan de Oud-West-Germaanse *a/u/olD*-cluster (D = dentaal) kan prachtig de geheel eigen positie van het (westelijke) Nederlands plus Standaardnederlands worden geïllustreerd. De bespreking van de derde verandering laat zien dat korthed tot onnauwkeurigheid kan leiden: genoemde rekking komt ook op beperktere schaal in het Duits voor.

Niet alleen is de bespreking van de drie veranderingen beperkt, ook de keuze ervan. Een voortreffelijke verandering om het (West-)Neder-Frankisch en het zich daaruit ontwikkelende Nederlands te karakteriseren is de *i*-Umlaut die (afgezien van de kuststrook) in de westelijke helft van het taalgebied tot de korte klinkers en misschien zelfs tot de korte *a* beperkt bleef. En ook kan in dit verband de palatalisatie van oude lange *oe* tot *uu* worden genoemd. Dit fenomeen zorgde ervoor dat het Nederlandse resultaat van de diftongering *ui* werd en niet *ou* zoals in het Engels en het Duits.

Hoe het Nederlands binnen het (West-)Germaans fonologisch een eigen gezicht kreeg, blijft dus wat onderbelicht terwijl dat nu juist interessant en nuttig kan zijn voor studenten die met andere Germaanse talen vertrouwd zijn. En zo had ook aan de syntactische veranderingen in het Nederlands meer aandacht besteed kunnen worden dan op p. 92, in het hoofdstuk over het Middelnederlands, gebeurt. Ik mis daar het opkomen van de zogeheten dummy-subjecten. Voor studenten uit het Slavische taalgebied zijn die syntactische veranderingen ongemeen interessant en belangrijk omdat zijzelf talen spreken met een uitgebreid naamvalssysteem en een vooral pragmatisch bepaalde zinsvolgorde.

Ook bij andere delen over de interne taalgeschiedenis zou ik kanttekeningen kunnen maken. Daarvan zie ik hier af zoals ik in het algemeen van verdere kanttekeningen wil afzien. Ik sluit mijn bespreking af. Ondanks alle waardering heb ik ook kritiek. Ze komt erop neer dat in een geschiedenis van het Nederlands voor extramurale studenten aan de interne aspecten veel meer, en ook zorgvuldiger, aandacht moet worden besteed dan in dit boek gebeurt. Maar ik wil

ook de omgekeerde formulering gebruiken: ondanks de kritiek blijft de waardering bestaan.

Cor van Bree

*Het Weense arteshandschrift: Hs. Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818 / Erwin Huizenga (ed.). 2 Dln. Hilversum: Verloren, 2004. – 1236 p. (MVN 10)
ISBN 90-6550-810-4 Prijs: € 66,-*

Tien jaar na verschijning van het eerste deel is thans het tiende deel verschenen van de prestigieuze en prachtige reeks 'Middeleeuwse verzamelschriften uit de Nederlanden'. (Nochtans: de ware fan vraagt zich af waar deel 9 blijft?). En wat voor een deel: twee kloeki banden, met een omvang die nauwelijks onderdoet voor de edities van het handschrift-Van Hulthem en het Comburgse handschrift in dezelfde reeks. Behalve de omvang is ook de keuze van het handschrift dit keer opvallend: het gaat om codex Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818, ofwel het 'Weense arteshandschrift', een omvangrijk handschrift dat uitsluitend artes teksten voor de medische wetenschap bevat. In kringen van artes-medioneerlandici schieten veelal superlatieven tekort om het belang van het handschrift te onderstrepen. Ria Jansen-Sieben heeft het manuscript in het verleden wel omschreven als 'het handschrift-Van Hulthem van de artes'. Aangezien het handschrift-Van Hulthem op zijn beurt weer de eretitel 'Nachtwacht van de Middelnederlandse letteren' heeft gekregen (namelijk door een werkgroep van Brusselse en Utrechtse neerlandici in 1987, en in navolging van hen door Wim van Anrooij en Fons van Buuren in *Op belofte van profijt* in 1991), kan men stellen dat het Weense handschrift niet minder dan de Nachtwacht van de Middelnederlandse artesliteratuur is. Een handschrift een moderne luxe-editie waardig.

Strikt genomen is het Weense handschrift geen 'verzamelhandschrift', maar een convoluut bestaande uit meerdere kleine verzamelhandschriften. De codex is opgebouwd uit verschillende productie-eenheden, die enige tijd als onafhankelijke boekjes gebruikt werden totdat ze werden samengebonden. De boekjes behoorden echter wel bij elkaar. Ze werden alle in 1490 of kort erna vervaardigd door één kopiist, in nauwe samenwerking met zijn opdrachtgever. Deze opdrachtgever moet een medicus geweest zijn: de inhoud van de Weense codex is veel te gespecialiseerd voor een niet-professioneel publiek. In

het handschrift treft men een grote hoeveelheid medische, chirurgische, farmaceutische, alchemistische en astrologische teksten aan. De combinatie van medische en sterrenkundige teksten hoeft niet te verbazen: laatmiddeleeuwse medici geloofden in een nauwe relatie tussen geneeskunde en astrologie. Zij bepaalden het geschikte tijdstip voor een medische behandeling aan de hand van de stand van de hemellichamen. Iederen met een medisch beroep, vanaf de nauwelijks geschoolde barbiers onderaan de hiërarchie via de chirurgen en apothekers tot en met academisch geschoolde *doctores medicinae*, had daarom behoefte aan betrouwbare astrologische tabellen en traktaten. Behalve een grote collectie astrologische en astronomische teksten en schema's bevat het Weense handschrift een veelheid aan kleine en enkele grote geneeskundige traktaten. Vele daarvan zijn vertalingen van Latijnse academische geschriften die ontstaan zijn tegen de achtergrond van de Italiaanse universitaire wereld. Tot de meest opvallende medische teksten behoren vertalingen van het *Antidotarium Nicolai* (een medisch receptenboek op alfabet) en van de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis (een chirurgisch handboek). De in totaal 125 teksten behandelen een buitengewoon breed spectrum aan medische, farmaceutische en astronomische vraagstukken. Editeur Erwin Huizenga overdrijft niet als hij in de inleiding stelt dat dit handschrift 'een zeer belangrijk document voor het onderzoek naar de geschiedenis van de geneeskunde in de Nederlanden in de late Middeleeuwen' is.

Erwin Huizenga heeft de afgelopen jaren bijzonder veel bijgedragen aan de kennis van het Weense arteshandschrift. In 1987 promoveerde hij op een uitgebreide studie van deze codex. In een rij publicaties diepte hij vervolgens in de jaren '90 diverse onderwerpen aangaande het handschrift verder uit. Kroon op zijn jarenlange werk op het gebied van het Weense handschrift is nu deze editie in de MVN-reeks. Dat kan gezien worden als de vervulling van de wens die hij zeventien jaar geleden in zijn proefschrift uitdrukte, toen hij stelde dat 'het unieke handschrift en de teksten erin het meer dan waard [zijn] om verder onderzocht en/of geëditteerd te worden'. Dat deze editie er inderdaad gekomen is, is mede te danken aan het bedrijfsleven: een deel van de kosten voor dit deel van de MVN-reeks is betaald door de farmaceutische industrie. Een opmerkelijk gegeven in een vakgebied waar het bedrijfsleven zelden warm voor loopt.

Het belang van deze editie gaat verder dan het Weense handschrift alleen. Huizenga noemt haar een mijlpaal in het artesonderzoek, 'een er-